

Sigrid Ekehielm, kallad Boås-Beata

Av Håkan Karlsson

På denna tid – mitten av 1600-talet – bodde i Värmland en mäktig fru vid namn *Sigrid Ekehielm*. Vida var hon känd för sina rikedomar. Hennes jordagods omfattade ofantliga områden med otaliga bruk, smedjor, gruvfält, skogar och gårdar. Så gott som hela Karlskoga bergslag och mera till lydde under hennes spira. Men var hon omtalad för sina rikedomar, var hon det ej mindre för sin snikenhet. Aldrig fick hon nog. För ond vinnings skull skydde hon ej de brottsligaste medel.

Sigrid Ekehielm, född på Ekensberg i Överenhörna i Södermanland, död 1700, dotter till Karl X Gustafs forne lärare och underståthållare i Stockholm, *Bengt Baaz*, adlad Ekehielm och *Eva Eggertz*. Hennes farfar *Johannes Baazius*, född 1581 i Ekasås gård och Gårdsby församling i Norrvidinge härad i Småland, där fadern *Benedictus Johannis*, var kyrkoherde. Johannes Baazius gift 1:o 1611 med *Sigrid Persdotter*, död 1614 i Växjö, dotter av biskopen i Växjö stift mag. Petri Jonæ Angermannius och hans 1:a fru Anna Johansdotter; 2:o 1616 med *Brita Eriksdotter*, dotter av kyrkoherden Ericus Michaelis i Myresjö. Fader till tre berömda söner, Johan, biskop i Växjö och senare ärkebiskop, Bengt, Sigrids far och Erik, överste och vice landshövding, även adlad och stamfader för friherrliga ätten Lejonhielm.

Sigrid Ekehielm gift 1:o 1669 med *Christian Stiernflycht*, hovjunkare och kommissarie, född 1644, död 1669. 2:o 1671 på Ekensberg med *Crispin Flygge*, adlad *Flygge*, generalinspektör över alla småtullarna såväl i Sverige som i dess underlydande länder. Han ägde Vestervik, sedermera Gustavsvik i Kristinehamn, död 1673. Änkan, fru Sigrid Ekehjelm, har i en skrivelse till Magnus Gabriel de la Gardie notificerat dödsfallet – brevet daterat den 1 augusti 1674 – och anhållit, ”att Hans Excellens måtte göra hans saliga lekamen den stora äran att bevista begravningsakten”, vilken skulle äga rum den 30 augusti. Gift 3:o 1675 med *Markus Koch*, adlad *Cronström*, hovrättsassessor, (hin tjocke) död 1679.

Vid Flygges död ärvde hon alla hans egendomar och var så förmögen, att Fernow med rätta kan säga: ”knappast någon rikare har bott i Värmland än fru Sigrid”. Utom sina fädernegods Ekensberg och Friggestorp samt Aspenäs säteri i

Västmanland ägde hon ovannämnda Gustavsvik med 26 underlydande hemman, Kymmersmåla, Lassegård, Bo (Bofors) och Björkeborn, Tvärå och Hollsjöhyttan, Niklasdamm, Spjutbäcken och Älvbro samt andelar i Persbergs och Torskebäcks gruvor jämte hus i Kristinehamn och Stockholm.

Sigrid, eller ”Segre”, som hon själv skrev, Ekehielm som efter makens död visserligen efter många om och men skulle ärva honom, är nog den färgstarkaste kvinnan i Gustavsviks historia. Sju månader efter Flygges död hade hon fött en gosse, som erhöll namnet Crispin efter fadern. Mannens släktingar, vilka nu skulle gå miste om det stora arvet, menade emellertid, att barnet var understucket, d v s ej hennes, utan köpt av en bondhustru, eller som det heter i en skrift därom, ”ej i rätta ärenden stad” och skvallret tog så äreröriga proportioner, att Sigrid Ekehielm öppnande en process, som slutfördes vid Svea hovrätt 1682. Hur det nu förhöll sig med barnet, vann hon i alla fall processen. Lille Crispin var då död, han dog 1680, och hans mor trädde till det omtvistade arvet. Några andra bröstarringar hade hon inte.

Besvikelsen över att arvsutredningen efter den rike Crispin Flygge skulle fördröjas var stor. Den steg till förbittring och hat, då släktingarna erfor att Sigrid Ekehielm påstod sig sju månader och tjugofem dagar efter Crispins död ha nedkommit med en son och arvinge, varigenom de skulle gå miste om arv. Inom Flyggesläkten var man övertygad om att både Sigrid och Crispin var impotenta och satte i gång en omfattande aktion för att samla bevis för åsikten, att barnet måste vara köpt. En av släktingarna hade i Stockholm sökt upp en korpralhustru Ingeborg Svala, som för honom erkänt sig ha sålt ett gossebarn till fru Ekehielm. Snart hade ett trettiotal

vittnen förklarar sig villiga att intyga det riktiga både ifråga om impotensen och barnhandeln.

Med anledning av att arvingen vid sex års ålder hade avlidit stod alltså Sigrid Ekehielm som ensam arvinge. Då gällde det att handla, menade Flyggesläkten. Men fru Sigrid förekom dem. Hon stämde dem inför rätta i Stockholm i mars 1681. Rättegången torde böra betecknas som en av stormaktstidens mest skandalösa. Fru Ekehielms rättegångsombud, advokatfiskalen Andreas Milander, påträffades av Flyggesläktens ombud, auditör Theodor Bertram, på en krog nära rättegångslokalen i intimt samarbete med rättsnotarie strax före dagens rättegång osv. Som domare tjänstgjorde en herostratiskt ryktbar rådman Gustaf Mattsson, som av uraktlåtenhet att upptaga ett mord till åtal hade suspenderats men återinsatts i ämbetet och fått hand om vittnesförhören i Sigrid Ekehielms mål. Rådman Mattssons och fiskal Milanders taktik, understödd i protokollen av notarien Andreas Bodelius, gick ut på att med all makt förhindra svarandepartens vittnen att få avlägga ed före vittnesmålen. Därigenom blev de cirka trettio vittnenas berättelser värdelösa, då målet överlämnades till hovrätten, som tog hänsyn endast till vittnesmål avlagda efter edgång. Kärandepartens vittnen däremot tilläts gå eden, innan de vittnade, men ibland ansågs det inte nödvändigt, vilket framgår av bevarade protokoll i Stadsarkivet i Stockholm.

Kyrkoherden *Birger Carlberg* och borgmästaren *Olof Persson Jernefeldt* i Kristinehamn, av vilka den sistnämnde var gift med en syster till Crispin Flygge, dömdes på Sigrids föranstaltande till döden, ”enär de utspridd detta rykte och icke kunde bevisa sanningen härav”. De undgick dock detta straff, men Carlberg sattes i fängelse, ur vilket han slutligen frigavs mot erläggande av 2000 daler silvermynt samt förklarades därjämte för landsflyktig.

Som en ”tämmligen tjock fru” skall Sigrid Ekehielm av en samtida ha beskrivits. Det är allt vi vet om hennes yttre apparition. Att hon var mycket intelligent, kan tas för givet; hennes omfattande affärsrörelse måste också för en kvinna vid denna tid förutsätta ovanliga praktiskt-ekonomiska insikter. Bevarade domstolsprotokoll visar visserligen å andra sidan, att hon tämligen hänsynslöst förstod att hävda sin rätt, och i den mån traditionen kan anses ha något bevisvärde,

har också framgångarna, så länge de varade, gjort henne övermodig. Fernow berättar en anekdot, som ju kan vara gjord, men som nog illustrerar den uppfattning, traditionen bevarat om den märkliga damen. Hon skulle en gång under en båttur över Varnumsviken ha kastat en ring i vattnet med orden: jag kan lika litet bli fattig som få tillbaka denna ring. Om en tid levererades emellertid en gädda i hennes kök, och den hade ringen i buken. Hon dog också utfattig, tillägger Fernow, att en svägerska måste ”skänka henne svepa och dödssärk”.

Sigrid Ekehielm skall ha avlidit på Västervik och begrovs på Kristinehamns dåvarande kyrkogård, nuvarande läroverksgården. Som hennes dödsår uppges år 1700. Är uppgiften riktig, (vilket tyvärr ej kan kontrolleras, då i församlingens kyrkoarkiv dödbok saknas just för detta år) måste dödsfallet ha inträffat under de första dagarna i januari. I en den 15 januari 1700 daterad fullmakt, Gustafsviks-arkivet i Kristinehamns stadsarkiv, utställd av Erik Axel Ekehielm för brodern Bengt, ”som skall resa till Stockholm angående min salig fasters, välborna fru Sigrid Ekehielms, sterbhus å mine vägnar att sterbhusets rätt på bästa sätt invigilera”, d v s bevaka. Den är daterad den 15 januari 1700; det förefaller, som om släktmedlemmarna under den närmaste tiden efter dödsfallet uppehållit sig på gården. Avvecklingen av sterbhusets affärer blev en långvarig och troligen besvärlig historia. Den tycks ha varit klar, åtminstone vad härads hövding Bengt Ekehielm angår, först 1720. De Ekehielmska egendomarna inom Karlskoga socken försålles 1703. Köpare var brukspatronen Jakob Kristiansson Robsahm, vars ättlingar ännu i slutet av 1700-talet satt som bruksegendomarnas ägare.

Assessor Markus Cronström hade vid något tillfälle försträckt kronan penningar och för den skull förvärvat Karl XI:s gunst. Då konungen 1680 gav fru Sigrid rätt att skatteköpa en del gårdar, skedde det med följande motivering. Visserligen hade av vissa skäl och orsaker resolverats, att skatterättigheter icke skulle ”promiscue” försäljas, men konungen ville ej förgäta, vad han ”dess salig man tillsagt uti så måtto, att han framför någon annan skulle vara närmast att få bebygga de orter och ställen, som antingen på våre allmänningar eller annan dess och kronans jord finnes bekvämlige till bergsbruks inrättande”. Orden syfta på en Cronström

1677 (6 juli) given resolution, skattebrev, utfärdat av Karl XI den 23 mars 1680 och Konung Karl XI:s privilegium av den 6 juli 1677 för assessor Markus Cronström.

Bergskollegium meddelande privilegium den 18 december 1669 för en stångjärnshammare vid Kortforsen i Svartälven. Hammaren hade dock redan förut delvis blivit byggd men ”sedan stod byggnaden stilla” till dess den 1671 fullbordades. Liksom så många andra bruksanläggningar, hade den nya Kortforshammaren sina motståndare och svårigheter att bekämpa och – övervinna. Fru Sigrid Ekehielm ”besvärade sig klageligen, det, genom denna hammarbyggnad och kungsådrens igentäppande, hennes förpantade laxfiske i Svartälven så alldeles skulle ruineras, att hon därav ingen nytta kunde reportera”. Bruksägarna svarade häremot, att ”denne importante hammarbyggnad med lagligt tillstånd vore bevisligen skedd i bemälte ström, ty hafver fördenskull, som allom nogsam är veterligt, till dess konservation ansenlige medel ändtligen måst användas, innan den kunde behörigen förvaras emot anstående fara i stora flodtider; att således K. M:ts verkliga intresse härutinnan ver-serar och fastmera årligen till K. M:ts tjänst importerar, än bemälte laxfiske, som allenast årligen förpaktas med 120 à 130 daler kpmt. I öfrigt varder detta välb:na fruns laxfiske genom hammarbyggnaden ingalunda skadadt eller förminskadt, ty verket är beläget ½ mil ofvanför det-samma.” Hennes klagomål lämnades ock utan avseende.

Under välmaktstiden sökte hon dock lägga under sig den ena egendomen efter den andra. Hon tillhandlade sig sålunda flera andelar i Hållsjöhyttans masugn av 18 bergsmän. År 1688 den 14 maj erhöll hon privilegium på en masugnsbyggnad vid Svartälven och blev, genom resolution den 13 februari 1689, Tväråns allmänning till masugnsdriften anslagen.

Fru Sigrid var synnerligen intresserad av sina verks utveckling. År 1689 konfirmerades hammarna vid Bofors och Björkborn genom en ny resolution. I denna erinrades om att Kungl. Mag:t 1664 förordnat, att alla hamrar, som låg för nära masugnarna, skulle flyttas till annan plats. Beträffande ifrågavarande bägge hamrar kunde dock ett undantag göras från denna regel, alldenstund på Backa och Bo funnes vackra skogstrakter, och brist på kol ej behövde befaras.

Dock finge de ej utvidgas till större omfattning, och kol ej köpas i bergslagen. Ej heller finge brukens egna skogsmarker avskiljas därifrån. Slutligen stipulerades, att tackjärn ej finge mottagas och utsmidas för annans räkning med köpekol enligt Bergskollegii privilegium av den 1 juni 1689.

Vid den s k hammarskattejämkningen 1695 fastställdes för Bofors, som då uppgavs ha fyra verkstäder, ett tillverkningskvantum av 1200 skeppund årligt smide och en hammarskatt av 12 skeppund. För Björkborn, som redan 1683 belagts med 2 skeppunds skatt, föröktes denna s å till 6 skeppund svarande mot ett årligt smide av 600 skeppund. Detta bruk bestod då av en hammare och två härdar. Tackjärnet skulle enligt av drottning Kristina 1650 erhållet tillstånd få köpas vid Älvhyttan och en del andra hyttor, men år 1687 upplystes i fråga om detta ämne, att ”en del låter frun blåsa vid egna hyttor, Ullnäs och Tahlsjön, och det övriga köptes i Karlskoga, Nora och ibland ur Grythyttbergslag. Vad skogstillgången beträffar, så skulle enligt Karl XI:s privilegium av 1677 för assessor Cronström ”hans bruk av våre allmänningar så mycken skog tilldelas, som deras drivande och fortsättande skäligen provas kan hava av nöden”.

Gent emot andra bruksägare var fru Ekehielm strängt på sin vakt, för att de inte skulle bygga henne till förfång. Så t ex opponerade hon sig, då Elias Linderoth 1687 erhöll privilegium på en ny hammare vid nedre Lanforsen. Denna anläggning skulle nämligen inskränka på hennes vattenrätt. Hon lyckades även utverka bergskollegii förbud mot fullföljande av anläggningen, tills ny undersökning i saken skett. I avvaktan på denna fick hon Linderoth att gå med på en förening, varigenom han lovade att avstå från sitt privilegium på hammaren vid Lanforsen, mot det att fru Ekehielm förskaffade honom tillstånd att anlägga en annan sådan vid Knappforsen. Handlingen, egenhändigt underskriven av ”Segre Ekehielm, en bedrövad änka”, anger syftet med överenskommelsen vara att skapa ”en stadigvarande sämja, enighet och gott förstånd”, så att den ena inte skulle den andra ”hemligen eller uppenbarligen, direkte eller indirekte förolämpa eller på det ringaste obestånd bringa”. Emellertid utmynnade den nya undersökningen från bergskollegii sida däri, att Linderoths ursprungligen projekterade hammare blev konfirmerad, och fru Sigrid blev 1691 förelagd att yttra sig

här om vid risk av att Linderoths privilegium annars utan vidare bekräftades. Det senare blev även fallet, ehuru Linderoth då redan gått ur tiden (1690).

Bönderna på gårdarna runt om Backa och Bo var skattskyldiga under fru Sigrid, och skatten skulle enligt gällande lag utgå i kol och tackjärn. Fru Sigrid bestämde enligt samma lag ”skäligt pris” på tackjärn och kol, och att det ej blev något överpris kan man förstå. Om bönderna trils-kades, kunde frun på Bo taga från dem deras gårdar och sätta villigare åbor i deras ställe.

Vid denna tid gick rågången mellan Bo och Backa å ena, och den så kallade bondskogen å andra sidan i nära nog rak linje mellan gården Elgåsen och Möckeln. Den gör så än i dag, med undantag av den sista sträckan mellan Örebrovägen och sjön. Här viker rågången av och följer gamla Örebrovägen österut till ”Näbben”, där den sedan viker av ned mot sjön. Det område som berörs av denna sträckning av rågången, är den så kallade Sandängen. Jorden på Sandängen var, till skillnad från jorden på Backa, lätt sandjord, som var lättbrukad och gav bonden i Sandtorpet goda skördar.

Det berättas att fru Sigrid såg, trots all sin rike-dom, med avund på vad Sandtorpsbonden kunde ta från Sandängen och till sist skaffade hon sig, på vad sätt vet ingen, äganderättshandlingar på ången och körde bort bonden från denna.

Stor var respekten för den stolta och stränga frun på Bo, men ändock stämde bonden på Sandtorpet fru Sigrid inför tinget med yrkande, att han måtte återfå Sandängen, som han förut ägt och brukat. Vid tinget hävdade fru Sigrid, att hon var

i sin fulla rätt, och hon företedde sina åtkoms-handlingar. Hon avlade ed därpå, att hon stod på egen jord, d v s handlat på grund av sin lagliga rätt, då hon inkräktat en åker från en granne. Och hon gjorde det med högburet huvud och stolt min i närvaro av domstolens ledamöter och en talrik menighet, sedan hon i hemlighet strött av egen jord i sina skor. Åkerstycket vann hon, men hon hade begått mened och från den dagen flydde all ro och frid från hennes själ och hon fann lugn ej ens i graven. Nattetid vandrade hon i skogen länge efter sin död ovanför Bofors, där hon varit bosatt och fått i arv efter Crispin Flygge och då den hemska gestalten skymtat fram emellan träden, har den skrämt många både åkande och gående från vettet.

Skogen på Boåsen var en av de ägor, som fru Sigrid under sin välmakts dagar satte mest värde på. Där nämnes hon aldrig driva någon avverkning; endast gallring och tillvaratagande av vindfällan var tillåtet. Hur svårt hon än hade det, efter det att olyckorna kom över henne, rörde hon dock ej skogen på Boåsen. Därför var det alltid sed, att en bonde som ville framhålla sin skogs förträfflighet, sade som så ”*det är skog, som på Boåsen*”. Fru Sigrid kunde ej ens på sin dödsbädd glömma sina omsorger om Boåsskogen. Hennes sista ord lär har varit dessa:

”Det är snart slut med mig, men så mycket mäktar jag ännu, att om man efter min död faller skogen på Boåsen, då skulle Bo brinna”.

Källor:

Biskopar och superintendenter i Sverige och Finland efter reformationen av S. A. Hollander, Stockholm 1874.

Gustavsvik av Daniel Toijer, Kristinehamn 1958.

B-pilen 1956.

Kultur- och personhistoriska anteckningar av Oscar Fredrik Strokirk, Örebro 1915.

Karlskoga bergslag av Gustaf Lindberg, Stockholm 1897.

Karlskoga historia 1586-1936 av Lars Dalgren, Karlstad 1936.

Svenska adelns ättartavlor av Gustaf Elgenstierna, Stockholm 1926.

Nordenfeldtarna på Björneborg av Lotten Dahlgren, Stockholm 1922.

Beskrifning öfver Värmland av Erik Fernow, Karlstad 1898.

Östvärmländska järnbruk av Arvid Ernvik.